

Toplumsal Savurganlığa Dair Fıkhî Bir Değerlendirme*

Şeyma Sezer YALÇINER¹

Öz: Kapitalizm sisteminin ayakta durabilmesi, üretim-tüketim döngüsünün devamlılığına bağlıdır. Döngünün bozulmaması için sistem; kitle iletişim araçları, reklam, moda, alışveriş merkezi gibi vesileleri kullanarak ihtiyaç kavramının mahiyetinin değişmesine ve birçok yapay ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlar, yeni ihtiyaçlarını tatmin için daha çok tüketime yönelmiş, savurganlık kategorisinde değerlendirilebilecek hedonik, sembolik ve gösterişçi tüketim çeşitleri normalleşmiş ve tüketim kültürü, toplumlara hâkim hale gelmiştir. Bu kültür, tüketim toplumunun oluşmasına ve savurganlığın artık toplumların bir vasfı haline gelmesine sebep olmuştur. İslâm Hukuku'nda sefih olarak ifade edilen savurgan kimsenin malî tasarruflarına, malını tebzîr ile yok etmesinin ve savurganlığı sebebiyle kendisinin, bakmakla yükümlü olduğu bireylerin ve toplumun maruz kalabileceği zararların önüne geçmek amacıyla hacr konulur. Mümeyyiz çocuk gibi yararına olan tasarrufları geçerli, zararına olan tasarrufları geçersiz sayılır, yarar ve zarara ihtimali olan tasarrufları ise velisinin iznine bağlıdır. Günümüz Türk hukukunda da benzer şekilde savurganlar, kısıtlılık altına alınırlar. Sefihe uygulanan yaptırımların amaçları ve savurganlığın yıkıcı sonuçları göz önünde bulundurulduğunda bu yaptırımların benzerlerinin, dakik incelemeler ile hukukun yetki alanına riayet edilip bireylerin hak gaspına sebep olunmaması şartıyla, "sefih toplumlara" da uygulanabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İsrâf, Hacr, Sefeh, Kapitalizm, Tüketim Kültürü, Tüketim Toplumu.

A Fiqh Evaluation of Social Extravagance

Abstract: The survival of the capitalism system depends on the continuity of the production-consumption cycle. The system in order not to break the cycle; By using the means such as mass media, advertising, fashion, shopping malls, the concept of need has changed and many artificial needs have emerged. People tend to consume more in order to satisfy their new needs, hedonic, symbolic and conspicuous consumption types that can be evaluated in the category of extravagance have been normalized and consumer culture has become dominant in societies. This culture has led to the formation of a consumer society and that extravagance has become an adjective of societies. Extravagant individuals, defined as safih in Islamic Law, are placed under restraint in order to prevent the destruction of their property with tabdhîr and the harm that they, their dependents and the society may suffer due to their extravagance. Like discriminating minor, their purely beneficial transactions are valid, transactions to their detriment are void and their transactions with the possibility of benefit and harm depend on the permission of their parents. In today's Turkish law, likewise, wasteful people are restricted. Considering the aims of the sanctions imposed on the safih and the devastating consequences of extravagance, it can be said that similar sanctions can be applied to "safih societies", provided that the jurisdiction of the law is respected with punctual investigations and the rights of individuals are not violated.

Keywords: Fiqh, Waste, İnterdiction, Spendthrift, Capitalism, Consumer Culture, Consumer Society.

* Bu makale, hazırlanmakta olan "İçtimâî Sefeh (Toplumsal Savurganlık)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, TÜRKİYE. seymasyalciner@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-4587-2270

Articles in Theosophia are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Giriş

İsraf, insanoğlunun sınırını aşması, aklını, bedenini, malını olması gerektiği şekilde kullanmaması halidir. Haddin aşıldığı, ölçünün ve dengenin kaybedildiği her durum; israf olarak adlandırılır ve her israf, zulüm ve ziyân sebebidir. Başta İslâm olmak üzere tüm dinlerde ve ahlâkî öğretilerde yıkıcı sonuçları sebebiyle yasaklanan israf; günümüzde normalleşmiş, toplumsal bir davranış haline gelmiştir. Söz gelimi, T.C. Ticaret Bakanlığı'nın İsraf Raporu'na göre, dünyada her üç tabaktan biri çöpe gitmektedir.² Türkiye'de bir senede 214 milyar liralık gıda israfı yapılmaktadır.³ Dünyada bir kişi için on bir parça olmak üzere, toplamda 80 milyon kıyafet üretilmiştir ve geçen on yıla nazaran %60'ın üzerinde kıyafet tüketilmektedir. Sadece Çin'in senelik giyim sektörü atığının, 20 milyon tona ulaştığı ve tüm dünyada satın alınan ama kullanılmayan giysilerin değerinin de yaklaşık 140 milyon dolar olduğu sanılmaktadır.⁴ Gelişmekte olan ülkeler, bir senelik temel eğitim harcamaları için 6 milyar dolara gereksinim duyuyorken sadece ABD'nin kozmetik alanındaki masrafları 8 milyar doları bulmaktadır. Yine bu ülkelerin, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçları için 13 milyar dolar yetiyorken Avrupa ülkelerinde alkol, sigara, dondurma gibi keyif için tüketilen maddelere 171, tüm dünyada uyuşturucu maddelere de 400 milyar dolar harcanmaktadır.⁵ Tüm bu veriler, sadece mal konusundaki israfın bile ne denli büyük boyutlara ulaştığını ve israfın dünya çapında bir problem haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca dünya kaynaklarının yok olmakla karşı karşıya kalması, çevre kirliliği, küresel ısınma ve iklim değişikliği, kuraklık vb. çevresel birçok yıkımın⁶ ve ciddi boyutlara ulaşan ahlâkî çöküntünün en önemli sebeplerinden birinin toplumsal israf olduğu söylenmektedir.⁷

İsrafın bu boyutlara ulaşmasında en büyük etkenin, Kapitalizmin dünya ekonomisine hâkim olması ve bu hâkimiyetini devam ettirme çabası olduğu söylenebilir. Kapitalizm, tüketimi güdüleyen her yolu mubah görmektedir. İnsanları tüketime teşvik için, ihtiyaçları manipüle etmiş, kitle iletişim araçlarını kullanmış, moda, alışveriş merkezi, kredi kartı gibi yollarla tüketimi olduğundan farklı şekilde gösterişli ve kolay hale getirmiştir. Nihayetinde savurganlık kanıksanmış ve toplumların özelliği haline gelmiştir.

Bu noktada, hem büyük bir toplumsal savurganlığın yaşandığına dikkat çekmek hem kapitalist sistemin ihtiyaçları ve tüketimi manipüle etmesi gibi israfın sebepleri konusunda farkındalığı arttırmak hem de israf ile mücadelede, bireysel sefeh haline yaptırımlarından yola çıkarak İslâm Hukuku'nun rolünü irdelemek adına çalışmalar yapılmasına ciddi bir gereksinim söz konusu olmuştur. Nihayetinde bu makale de söz konusu amaca binaen hazırlanmıştır.

² T.C. Ticaret Bakanlığı vd., *Türkiye İsraf Raporu* (Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018), 18.

³ Türkiye İsrafi Önleme Vakfı, *2018 Sayılarla İsraf Raporu* (Ankara: Türkiye İsrafi Önleme Vakfı, 2020), 8.

⁴ T.C. Ticaret Bakanlığı vd., *Türkiye İsraf Raporu*, 25.

⁵ Yüksel Çayıröğlü, "İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 173.

⁶ Abdullah Çelik - Ayşe Küçük, "Tüketim Toplumunun Çevre Sorunlarına Etkileri", *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 4/5 (2020), 12-16.

⁷ Vehbi Bayhan, "Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu : 'Tüketiyorum Öyleyse Varım'", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 43 (26 Aralık 2011), 245.

1. Sefeh

1.1. Sefehin Betimlenmesi

Sefeh, lügatte “hafiflik, acelecilik, düşüncesizlik, akıl noksanlığı, cehalet, tutarsızlık” gibi anlamlara gelir. “Hilmin (özdenetim, akıl)” zıddıdır.⁸ Istilâhta, usûlcüler sefahi “insanın, akli melekeleri yerinde olmasına rağmen, öfke ve sevinç anlarında aklın ve şeriatin mücibine aykırı amel etmesine sebep olan bir hafiflik hali”⁹ olarak, fakihler de “malı tebzîr etmek, zâyi etmek ve mal israfi şeklinde”¹⁰ tanımlamışlardır. Malını gerektiği şekilde harcamayıp saçıp savuran, tebzîr eden kimselere sefih denmektedir.¹¹ Hanefiler sefihî malını iyi idare demeyen, malını haramlara ve boş şeylere harcayan, savurgan, müsrif ve arzularının peşinden giden kimse olarak tanımlamıştır.¹² Malını şarkıcılara, oyun eğlenceye, kumara ya da durumu el vermediği halde camii, medrese yaptırmak gibi hayır yolunda harcamayı; güvercin, horoz vb. hayvanları yüksek fiyatlara satın almayı sefihî amellerine örnek olarak vermişlerdir.¹³ Mâlikîler ve Hanbelîler, erkek olsun kadın olsun malında iyi tasarrufta bulunmayan ve savurgan; Şafililer, malını tebzîr eden ve herhangi bir zaman diliminde menfaat sağlamayacak yerlere harcayan kimseleri, sefih olarak adlandırmışlar.¹⁴ Şafilere göre malını kumar oynamak, sarhoş edici şeyler içmek, zinâ etmek gibi canına, namusuna ve dinine zarar veren şeylere sarf etmesi ya da gabn-i fâhiş ile ticaret yaparak malını zâyi etmesi sefihî

⁸ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Dimeşk: Daru'l-fikr, 1979), 3/79; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (yy.: Daru'l-hidâye, ts.), 36/397; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru Sadr, 1413), 13/498; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (yy.: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.), 194, 434.

⁹ Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl ilâ ma'rifeti'l-uşûl* (Medine: Daru's-Sirâc, 2016), 769; Alâüddîn b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî* (yy.: Daru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/369; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh ala't-tavzîh li-metni't-tenkîh fî usûli'l-fikh* (Mısır: Mektebetü's-sabîh, ts.), 2/380; Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî İbn Kutluboğa, *Ĥulâşatü'l-efkâr şerhu Muhtaşari'l-menâr*, ed. Hâfız Senâullah ez-Zâhidî (yy.: Daru İbn Hazım, 2003), 182; Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1993), 24/157; Ebü Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2000), 11/88; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (yy.: Daru'l-fikr, ts.), 9/259; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *Nûrül-envâr fî şerhi'l-Menâr* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 2017), 2/506; Zekiyüddin Şâban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fikh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 300; Hayrettin Karaman, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 282.

¹⁰ Ebü Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994), 4/72; el-Pezdevî, *Uşûlü'l-Pezdevî*, 769; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/157; el-Aynî, *el-Binâye*, 11/88; el-Bâbertî, *el-İnâye*, 9/259; Muhammed b. Alî b. Muhammed Alâüddîn el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîrü'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002), 605; Muhammed b. Ferâmurz b. Ali Molla Hüsrev, *Dürerü'l-ĥükkâm fî şerhi Ğureri'l-aĥkâm* (yy.: Daru İhyai't-turâsi'l-'Arabî, ts.), 2/274; H. Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 190.

¹¹ Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l Vasît*, 434.

¹² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/157; Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye* (yy.: Daru'l-fikr, ts.), 5/55; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003), 2/328.

¹³ el-Aynî, *el-Binâye*, 11/88; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1992), 7/147; el-Cezîrî, *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/328.

¹⁴ el-Cezîrî, *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/239-332.

davranışlarındandır.¹⁵ Mecelle'de de sefih, "Malını beyhûde (gereksiz) yere sarf ile masârifinde (harcamalarında) tebzîr ve israf ile izâ'a (zâyi) ve itlâf eden kimse (md. 946)"¹⁶ olarak tanımlanmıştır.

Sefehin fıkihtaki karşılığı olan tebzîr "tohumları toprağa atma, serpmeye" anlamında olan "be-zerra/بذر" fiilinden türetilmiştir. "Malın saçıp savurulması, ifsat edilmesi, mal israfı" ve "malın gayrimeşrû yollarda sarf edilmesi" anlamlarına gelmektedir.¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de de "...Gereksiz yere de saçıp savurma!..."¹⁸ ayetinde tebzîr malın saçıp savurulması, mal israfı anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Müfessirler, mal israfının üç boyutundan söz etmişlerdir.²⁰

İlki, Allah'ın yasaklarını çiğnemek sûretiyle malı israf etmektir. İnsanın Allah'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yenmesini, içilmesini, giyilmesini, kullanılmasını, yapılmasını yasakladığı şeyleri yemesi, içmesi, giymesi, kullanması ve yapması israftır.²¹ Örneğin kumar, içki, fal, rüşvet, domuz eti, Allah'ın adı anılmadan kesilen et, faiz, erkekler için ipek ve altın, ev eşyası olarak kullanmak üzere altın ve gümüş vb. için harcamalar yapmak, malı israf etmektir.²²

İkincisi, harcama yapılması gereken konularda cimrilik etmek sûretiyle israf etmektir. Söz gelimi, insanın kendisinin ve bakmakla yükümlü olduklarının havâic-i asliyyesini²³ karşılayacak kadar harcama yapması ve zekât, hac farızalarını yerine getirmek, ödemesi gereken kefâretleri ödemek, kurban kesmek, fıtır sadakası ödemek gibi malî ibadetler için harcama yapması gereklidir. Bu harcamaları yapmaz ise malını yerli yerinde kullanmadığı için israf etmiş olur.²⁴

¹⁵ el-Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/331.

¹⁶ Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereçekleriyle Birlikte)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 235.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/50; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 10/146.

¹⁸ el-İsrâ (17/26-27).

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1964), 10/247-248.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)* (Beyrut: Daru'ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, 1420), 24/482.

²¹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâî el-Endelüsî İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1422), 4/220; er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 24/482; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/73.

²² el-Maide (5/90), el-Bakara (2/173,175,188); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (yy.: Daru'r-risale'ti'l-ilmîyye, 2009), "Libas", 19 (No: 3595).

²³ Havâic-i asliyye; mütekavim olan, insanı hakîkî ya da hükmi olarak helak olmaktan koruyan, artmayan (nâmi olmayan) ve zekât, hac gibi malî yükümlülükleri gerektirmeyen temel ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar, insanın olağan bir şekilde hem maddî hem de manevî hayatını idame ettirmesini ve müreffeh, zengin sayılamayacak bir hayat sürmesini sağlayan ihtiyaçlardır. Döndüren'in fukahânın listelerinden derleyip günümüze uyarladığı havâic-i asliyye listesi şu şekildedir: "Mesken olarak kullanılan, ev, bağ, bahçe ve tarım yapılan arazi. Binek ve koşum hayvanları ile günümüzde bunların yerine geçen otomobil, servis aracı, traktör, su motoru veya zanaatkarların iş aletleri, üretim için kullanılan makineler, tezgâhlar, fabrika vb. aletler. Bunlar kıymetleri üzerinden değil, gelirleri üzerinden zekâta tabi olurlar. Örf'e uygun giyim ve ev eşyası. Halı, kilim, altın ve gümüş olmayan yemek takımları, koltuk, çamaşır makinesi, buzdolabı, televizyon, radyo, vb. elektronik aletler. Bilim adamlarının özel kütüphanesi ve ilmi faaliyetler için gerekli olan malzemeleri. Kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir aylık(sağlam başka bir görüşe göre bir yıllık) yeme, içme, giyim vb. mutad masrafları. Nisâba ulaşmayan mallar ve süs, ziynet eşyaları. Borca karşılık ayrılmış para ve mallar." bkz. Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (yy.: Daru'ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, ts.), 1/193; Halil Günenc, *Günümüz Meselelerine Fetvalar* (İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 1/242; Mehmet Aydın vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1984), 34, 45; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 589.

²⁴ Abdurrahman b. Nasır b. Abdillâh es-Sa'dî, *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahman fi tefsîri kelâmi'l-Mennân* (yy.: Müessesetu'r-risale, 2000), 586; İbn Atiyye, *el-Vecîz*, 4/220; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/73; Ayrıca bkz. Âli İmran (3/180); el-En'am (6/141).

Üçüncüsü, mubah alanlarda ölçünün kaçırılması sûretiyle israf etmektir. Hakkında yasaklandığına dair bir nas yoksa bir şeyden faydalanmak mubahtır. Fakat bu, kullanımda bazı sınırların olmadığı anlamına gelmez. Malın kullanımında sınırların aşıлып mubah alanda israf edildiği durumlardan bazıları şunlardır:

- **Malın ihtiyaçtan fazla, ölçüsüz olarak tüketilmesi:** Allah (cc.) “*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağımızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez*”²⁵ buyurmuştur. Müfessirler, bu ayetin tefsirinde israf etmenin bir çeşidinin, haddinden fazla ve ihtiyaç olmadığı halde tüketmek olduğunu ifade etmişlerdir. Doyduğu halde yemek yemeye devam etmek, yeterli olduğu halde yeni kıyafetler almak vb. durumlar bu ayet-i kerimeye göre israftır.²⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.), “İsraf etmeden ve kibirlenmeden yiyin, için, giyinin ve sadaka verin!”²⁷ ve “Âdemoğlu midesinde daha şerli bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna belini doğrultacağı kadar birkaç lokma yeterlidir. Eğer daha fazla yemek istiyorsa, (midisini üçe ayırsın): üçte biri yemeği, üçte biri suyu, üçte biri de nefesi için (olsun).”²⁸ buyurmak sûretiyle ölçülü olunması gerektiğini hatırlatmıştır. Yine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mubah alandaki kullanımlarda dikkatli olmak gerektiğine dair bir hadis-i şerifi şöyledir: “O, bir gün Sa’d b. Ebî Vakkâs abdest alırken ‘Bu israf da ne?’ buyurmuş, Sa’d da ‘Ya Resûlallah, abdest alırken de israf olur mu?’ diye sormuş, Efendimiz (s.a.v.) de ‘Evet! Akan nehirden bile alsan olur.’ buyurmuştur.”²⁹ İbn Abbâs (ö. 68/687-88) (r.a.) da “Meşrû olan şeylerden, dilediğini ye, dileğini giy. Fakat iki hasleti edinmek sûretiyle hataya düşme. İsraf ve kibir!”³⁰ ifadesiyle ihtiyaç fazlası kullanımdan sakındırmıştır.

- **İhtiyaçların önceliğine dikkat edilmeksizin harcamalar yapılması:** Kişinin, maslahat mertebelerini³¹ dikkate almadan yaptığı harcamalar, söz gelimi zarûriyyât derecesindeki maslahatlara ihtiyacı varken bunun yerine hâciyyât ya da tahsiniyyât sayılan mallara harcama yapması ya da hâciyyât derecesindeki maslahatlara ihtiyaç duyuyorken tahsiniyyâttan sayılan mallara harcama yapması israf olarak nitelenir.³² Örneğin, kışın soğuktan koruyacak kıyafeti bulunmayan bir kimsenin, bunu edinmek yerine sinemaya gitmesi, sürekli kullanmak zorunda olduğu ilaçları temin etmek yerine sahip olduklarıyla benzer işlevi gören kıyafetler alması, ailesinin nafakasını karşılamak yerine telefon modelini yükseltmesi gibi ihtiyaç düzeyleri dikkate alınmadan yapılan her harcama tebzîr kategorisindedir. Yine bir kimsenin, ailesinin ve kendisinin havâic-i

²⁵ el-A’raf (7/31).

²⁶ İbn Atiyye, *el-Vecîz*, 2/393; er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 14/230.

²⁷ bû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih* (Beyrut: Daru tavki’n-necat, ts.), “Libas”, 1.

²⁸ İbn Mâce, “Etimme”, 50 (3349).

²⁹ İbn Mâce, “Taharet”, 48 (No:425).

³⁰ el-Buhârî, “Libas”, 1.

³¹ Maslahat mertebelerinin ayrıntıları için bkz. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *Maķâsidü’s-şerî’ati’l-İslâmiyye* (Katar: Vizâretü’l-evkâf ve şuûni’l-İslâmiyye, 2003), 2/139-140; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-Şâtübî, *el-Muvâfaqât* (yy.: Daru İbn Affân, 1997), 2/7-23; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Menşûr fi’l-kavâ’id* (yy.: Vizâretü’l-evkâf el-Kuveytiyye, 1985), 2/319-320.

³² Celal Yeniçeri, *İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 79.

asliyesini karşılama malını infak etmesi de hoş görülmemiş³³ ve israf olarak nitelenmiş, hem zarara uğramaması hem de zarar vermemesi, âdil ve iktisatlı davranması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴

• **Malın zâyi edilmesi:** Zâyi etmek, üretimde ve tüketimde olabilir. Tüketilecek miktardan daha fazla üretimi yapıp kullanılmayan, bozulan, atılan ve tüketilmesi gerekenden fazla edinilip kullanılmayan, bozulan, atılan her ürün israf edilmiştir.³⁵

1.2. Sefihin Sonuçları

Şimdiye kadar verilen bilgilerden yola çıkarak sefihin aslî ihtiyaçları ve maslahatların ihtiyaç duyulma derecelerini göz önünde bulundurmadan, arzu-ihtiyaç ayrımını dikkate almadan harcamalarda bulunduğu ve malını tebzîr ile tükettiği söylenebilir. Sefihin bu ölçüsüz davranışları, akla uygun hareket etmeyi ve malın korunması, kullanılması gibi iktisadî işlemlerde isabetli davranmayı sağlayan fikrî olgunluk olan rüşde³⁶ sahip olmadığının göstergesidir. Nitekim Allah-u Teâlâ, “Allah’ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı sefihlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel şeyler söyleyin. Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma (rüşd) görürseniz mallarını hemen kendilerine verin...”³⁷ ayet-i kerimesinde rüşdün yokluğunu, sefihliğin belirleyici unsuru kılmıştır.

Rüşd, çoğunlukla bulûğ ile var olmaktadır ve normal olan da budur. Fakat hakikî ya da hükmî bulûğ gerçekleşmesine rağmen kişisel, çevresel vb. sebeplerle rüşdün kazanılmadığı yahut kazanılıp daha sonradan kaybedildiği zamanlar olabilir.³⁸ Bu durum, kişinin iktisadî işlemlerde isabetsiz davranması, malını israf etmesi, gereksiz harcamalar yapması, alışverişte devamlı sûretle kandırılması vb. tutum ve davranışlarıyla anlaşılır. Rüşdün yokluğu tespit edildikten sonra artık kişi sefih olarak nitelendirilir ve malının teslim edilmemesi, malî tasarruflarına hacr konulması gibi birtakım hukukî yaptırımlara muhatap olur.

Ebû Hanîfe (ö.150/767), “Mallarınızı sefihlere vermeyin... Eğer onlarda rüşd görürseniz, mallarını teslim edin...”³⁹ ayetleri gereğince sefih olarak bulûğa eren kimselere, mallarının teslim edilmeyeceğini söyler.⁴⁰ Çünkü bulûğdan sonra da çocukluk emareleri devam edebilir ki sefih

³³ er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 6/402-403; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/61; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi' İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1419), 1/434.

³⁴ es-Sa'dî, *Tefsîrû's Sa'dî*, 586.

³⁵ Halil İbrahim Karaaslan, *Kur'an'ı Kerim'de İsrâf Kavramı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 70.

³⁶ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdırrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *ez-Zahîre* (Beyrut: Daru'l-ğarbi'l-İslamiyye, 1994), 8/228; Alâüddîn el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîrû'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr*, 606; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâli el-Makdisî İbn Kudâme, *el-'Umde fi'l-fikhî'l-Hanbelî* (yy.: Mektebetü'l-'asriyye, 2004), 75; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1986), 7/170; el-Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/134.

³⁷ en-Nisâ (4/5-6).

³⁸ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fi fûrû'l-fikhî's-Şâfi'i* (yy.: 'Âlemu'l-kutub, ts.), 103; el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 7/170; Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebîr' ma'a'l-Mukni ve'l-insâf* (Kâhire: Cumhuriyetu Mısır'l-Arabiyye, 1995), 13/363; Saffet Köse, “Rüşd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/298.

³⁹ en-Nisa (4/5-6).

⁴⁰ Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.), 2/68.

nitelendirmesi bu yüzden yapılır. Kişiye malının teslim edilmemesi, onu eğitmek ve malını korumak amacıyla uygulanan hukukî bir tedbirdir.⁴¹ Bu sebeple tasarrufları geçerlidir.⁴² Sefih kimse, rüşdünü kazandıktan sonra tedbir kalkar ve malı kendisine teslim edilir. Ona göre rüşdün kazanabileceği azamî yaş yirmi beştir.⁴³ Ancak bununla beraber Ebû Hanîfe'ye ve İmam Züfer'e (ö.158/775) göre bâliğ, akıllı, hür bir kimseye hacr konulamaz ve sefeh bir hacr sebebi değildir.⁴⁴ Çoğunluk fukaha ise hem sefih olarak bulûğa eren hem de sonradan sefih olan kimselerin mallarını iyi idare edememeleri, akla ve dine uygun harcamalar yapmamaları sebebiyle hukukî bir yaptırım olarak hacredileceğini beyan etmiştir.⁴⁵ Tercihen sefih, tutum ve davranışları sebebiyle kendisinin, çevresinin ve toplumun maruz kalacağı zararların önlenmesi maksadına binaen hacr altına alınmalıdır.

Sefihin tasarruflarına mümeyyiz çocuğa benzer şekilde hacr konulur ve tasarrufları istisnalar olmakla birlikte mümeyyiz çocuğun tasarrufları gibi değerlendirilir.⁴⁶ Mecelle'de bu hüküm, "Sefih-i mahcûr muâmelâtta sagîr-i mümeyyiz gibidir. (md. 990)"⁴⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Mümeyyiz çocuğun, yararına olan tasarrufları geçerlidir; hibe, kefâlet, karz verme gibi zararına olan tasarrufları velisi izin verse dahi geçerli değildir; bey', ziraat ortaklığı gibi kâra ve zarara ihtimalî olan tasarrufları ise velisinin iznine bağlıdır.⁴⁸ Hanefî fakîhleri, sefihin hacrinin mümeyyiz çocuğun hacrinden ayrıldığı noktaları şöyle sıralamışlardır: Çocuğun boşaması geçerli değildir, sefihin geçerlidir; çocuğun velisinin, çocuğun malında tasarrufu câiz iken sefihin vasîsinin geçersizdir; sefihin malının üçte birinde yapacağı vasîyeti geçerli, çocuğun vasîyeti geçersizdir; sefihin nesep ikrârı geçerli, çocuğun geçersizdir;⁴⁹ sefihin köle azadı, mükâteb köle hükmünü alarak geçerli, çocuğun geçersizdir; yine sefihin müdebber olarak köle azadı geçerli, çocuğun geçersizdir.⁵⁰ Ayrıca sefih akıl, bâliğ olması sebebiyle mükelleftir ve namaz, oruç, zekât, hac gibi şer'î yükümlülüklerini yerine getirmesi farzdır.⁵¹ Yalnız ihram yasaklarının, yeminin, zihârın kefâretlerini oruçla öder; bu kefâretleri köle azat etmek, yedirmek, giydirmek gibi malî şekillerde yerine getiremez.⁵² Hacr , sefihin had ve kısas cezası almasına da mani değildir.. Hakkında cezaî işlemler uygulanır. Had ve kısasla ilgili ikrârları da

⁴¹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/162; el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 2/68.

⁴² el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 7/171.

⁴³ el-Aynî, *el-Binâye*, 11/88; el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 7/171.

⁴⁴ el-Aynî, *el-Binâye*, 11/88; el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 7/169; el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 2/68.

⁴⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *Kitâbü'l-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî* (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Riyad'il-hadîse, 1980), 2/833; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/157; Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb* (yy.: Daru'l-fikr, ts.), 13/344; el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 7/169.

⁴⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/166-167; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (yy.: Daru'l-fikr, ts.), 3/197.

⁴⁷ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 240.

⁴⁸ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbah ve'n Nezâir* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1990), 219-223; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkh* (Dimeşk: Müessesetu'r Risale, 2015), 90-91.

⁴⁹ Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî Kâdîhan, *Fetâvâ Kâdîhân* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2009), 3/594.

⁵⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/166-167.

⁵¹ H. Yunus Apaydın, "Hacir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/516.

⁵² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/172; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994), 3/145; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.), 3/454; Muhammed el-Zuhrî el-Ğamrâvî, *es-Sirâcu'l-vehhâc* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2012), 228; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzü'd-dekâ'ik* (yy.: Daru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.), 8/92; ed-Desûkî, *Hâşiyetu'l-Desûkî*, 2/98.

geçerlidir.⁵³ Gasb suçu işlemişse, malı tazmîn eder.⁵⁴ Sefih kimse, rüşdünü kazandığı zaman kendisine uygulanan yaptırımlar sona erer ve üzerindeki hacr kalkar.⁵⁵

Türk Medeni Kanunu'nda da İslâm Hukuku'ndaki sefih terimini karşılayan, savurgan ve malını kötü yöneten tabirleri mevcuttur. TMK'nın 406. maddesi, bu kişilerin, İslâm Hukuku'na benzer şekilde savurganlıkları, kendilerini ve/veya ailelerini darlığa ve yoksulluğa düşürme tehlikesine yol açmaları gibi nedenlerle malî işlem ve tasarrufları bakımından kısıtlanacakları hükmünü getirmiştir.⁵⁶

2. Toplumsal Sefih

Çağımızda toplumlar, tüketim toplumlarına evrilmiş ve “sefeh” bireysel bir sıfat olmanın yanında toplumsal bir sıfat haline de gelmiştir. Tüketim kültürünün, toplumları etkisi altına alıp hâkim kültür olmaya başlaması “sefeh toplumların” oluşmasının en büyük etkenidir.

2.1. Tüketim ve Tüketim Kültürü

İnsanın fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan kendi kendine yetemeyen muhtaç bir varlık olması, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için onu tüketime yöneltmiştir.⁵⁷ Bu bağlamda tüketimin, insanlık tarihinin başından bu yana, doğumdan ölüme kadar devamlı sûrette yapılan bir eylem olduğu söylenebilir.⁵⁸

Tüketim, lügatte “bir şeyleri kullanıp bitirmek, yok etmek” anlamlarına gelmektedir.⁵⁹ İngilizce “consumption” olarak ifade edilen tüketim kelimesine klasik İslâmî kaynaklarda, insanın asıl malîk olmaması itibariyle yok edemeyeceği ancak eşyanın onun vasıtasıyla yer/el değiştirebileceği anlayışının hâkim olması hasebiyle rastlanmaz. Harcamak anlamında “sarf/صرف” kelimesi kullanılır.⁶⁰ Muhtemeldir ki modern iktisadî anlayışın Osmanlı'da tezahürlerinin görülmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılda tüketim kelimesinin karşılığı olarak helâk/ yok etmek (هلك) kökünden gelen, “istihlak/استهلاك” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.⁶¹

Tüketim bir süreç olarak “her tür ürünün ya da hizmetin seçimi, alımı, kullanımı, bakımı, onarımı ve atılması”⁶² ya da “meşrû bir ihtiyaç karşılığı olsun ya da olmasın, bunların giderilmesi için

⁵³ el-Kâsânî, *Bedâ'î'u-ş-şanâ'i*, 7/171; eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/149; el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, 3/453; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimeşk: Daru'l-fikr, ts.), 6/4494.

⁵⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fıkhî'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. (yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994), 2/112.

⁵⁵ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/140; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/109; el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, 3/425; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/152-153; Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/56.

⁵⁶ “Türk Medeni Kanunu” (Erişim 11 Nisan 2021), Madde 406; Ayrıntılar için bkz. “TMK” md.16, 472.

⁵⁷ George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 17; Ömer Torlak, *Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2016), 21.

⁵⁸ Yavuz Odabaşı, *Tüketim Kültürü* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2019), 3-4.

⁵⁹ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 5.

⁶⁰ Cengiz Kallek, “İnsanın Metalaştırılmasına, Metaı Kişileştiren Hz. Peygamber'den Reddiye”, *Tüketim ve Değerler*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010), 108-109; Bedri Gencer, “Aşkınlıktan Yüceliğe Tüketim”, *Tüketim ve Değerler*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010), 31-32.

⁶¹ Gencer, “Aşkınlıktan Yüceliğe Tüketim”, 32.

⁶² Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, 24.

harcanan veya harcanması göze alınan maddî ve manevî değerlerin seferber edilmesi”⁶³ şeklinde tanımlanabilir.

Geleneksel dönemde tüketim, sadece zorunlu ihtiyaçları karşılamak için yapılan bir eylemken Sanayi Devrimi sonrası daha geniş yelpazede ve düzeyde yapılan bir eyleme dönüşmüştür. Bocoock tüketimin, yirminci yüzyılın sonlarında artık sadece faydacılık perspektifiyle ve ekonomik süreç olarak değerlendirilmediğini bu sebeple gösterge ve sembolleri içeren, kültürel ve sosyal bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁴ Bu bağlamda günümüz tüketimi, “bir yaşam tarzı içinde hedonist, gösteriş ve bir gruba ya da kültüre ait olma gibi amaçlar için estetikleşmiş ürünleri ve hizmetleri satın alma, sahiplenme ve kullanma”⁶⁵ olarak tanımlanabilir.

Sanayi devrimiyle birlikte teknolojik gelişmelerin üretime uygulanması sonucu, kâr odaklı üretim artmıştır. Üretimin fabrikalarda yapılması, ürün miktarını ve çeşitliliğini arttırmış; demiryolu ulaşımın aktif kullanılmaya başlanmasıyla da ürünlerin nakliyesi kolaylaşmıştır. Bu gelişmeler, geniş yelpazede ve çeşitlilikte bir “tüketim malları dünyası” oluşturmuştur.⁶⁶ Bu dünyanın oluşmasıyla daha önceleri burjuva sınıfının bir eylemi olan temel ihtiyaç fazlası tüketim, daha alt sınıflara, halka yayılmıştır.⁶⁷ Bocoock’un deyimiyle, “insanların, evlerini ve bedenlerini süsleyebilecekleri mal çeşitlerinin farkına varması ve bunları satın alabilme güçlerinin artması yoluyla, on sekizinci yüzyılın ilk altmış yılı bir ‘tüketim devriminin’ gerçekleşmesine şahit olmuştur.”⁶⁸ Bu dönemde ayrıca Berlin, New York, Paris gibi yüksek nüfuslu yerleşim yerlerinde gıdadan dekorasyona birçok kategoride ve çeşitlilikte ürünün bir arada sergilendiği büyük alışveriş merkezleri açılmış ve bu merkezler, zamanla şehirlerin merkezleri haline gelmiştir. Tramvaylar, trolleybüsler ve trenler artmış, seyahatler çoğalmış, merkeze uzak, kırsal alanlarda yaşayan insanların merkezlere ulaşımı daha kolay hale gelmiştir.⁶⁹ Tüm bu gelişmelerin yaşanması ve bunların yanında boş zaman kavramının oluşması, reklamların ve toplu eğlencelerin gelişmesi günümüz tüketimin toplumunu şekillendiren “tüketim kültürü”nün köklerini oluşturmuştur.⁷⁰ Tüketim kültürü:

Maddî ürünlere ve hizmetlere olumlu anlamlar atfedilen hedonist (fanteziler), gösteriş ve bir gruba ya da kültüre ait olma gibi amaçlar için estetikleşmiş ürünler ve hizmetlerin satın alındığı, sahiplenildiği ve kullanıldığı/tüketildiği ve bu türden ürünlerin ve hizmetlerin olunmadığı fakat sahip olmak için peşine düşüldüğü ticarileşmiş bir ortamın kültürüdür.⁷¹

Esasında tüketim kültürü, kapitalist ekonominin bir nüvesidir ve gelişim dönemleri de kapitalizm ile paralellik arz etmektedir. Kapitalizm, var olabilmek için bireylerin daha çok satın almasını sağlamak ve yeni tüketiciler yaratmak zorundadır. Çünkü sistemin devam edebilmesi,

⁶³ Torlak, *Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*, 21.

⁶⁴ Robert Bocoock, *Tüketim*, çev. İrem Kutluk (Ankara: Dost Kitapevi, 1997), 13.

⁶⁵ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 22.

⁶⁶ Cengiz Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2006), 29-30; Şahinde Yavuz, “Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü” 36 (2013), 221.

⁶⁷ Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, 30-31.

⁶⁸ Bocoock, *Tüketim*, 24.

⁶⁹ Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, 31-32.

⁷⁰ Mike Featherstone, *Potmodernizm Ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 197-198.

⁷¹ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 22.

kitlesel boyutta üretime ve tüketim kültürünün özdeşi olan kitlesel boyutta tüketime bağlıdır.⁷² Bu sistemin hâkim olduğu toplumlarda bireyler sistemin çıkarları doğrultusunda tüketime teşvik edilir, bireyin neye ihtiyacı olup olmadığı sistem tarafından belirlenir. Zamanla teknolojik refahın, kitle iletişim araçlarının, modanın ve pazarlama tekniklerinin yönlendirmeleriyle sistemin dayattığı yanlış ihtiyaçları ve yeni tüketim kalıplarını benimseyen bireyler, bu ihtiyaçları karşılayabilmek için daha çok çalışmaya başlar, bunun sonucunda sistem tahakkümünü devam ettirir.⁷³ Yine bu sistemde, üretilen mallar gösterge ve semboller kullanılarak tüketicilere sunulur, böylece arzular tetiklenerek arzu ile tüketim arasında bir ilişki kurulması ve tüketimin sadece ihtiyaçların tatmini için değil arzuların tatmini için de yapılması hedeflenir.⁷⁴ Sistem arzuları da bireyin özgürlüğüne bırakmaz ve neyin arzu edileceğini medya, reklam, moda gibi araçlarla bizzat belirler.⁷⁵ Tüm bunlar, aslında birçok kültürde ahlâkî bir hastalık olarak görülen sınırsız ve tatmini imkânsız ihtiyaç kavramının oluşmasını sağlamış ve bu kavramı, tüketim kültürünün ilkesi haline getirmiştir.⁷⁶ Bu kültürün hâkim olduğu toplumlarda “birey hiçbir zaman ‘yeteri kadar sahip’ değildir”⁷⁷ ve “israf ve yıkım, ihtiyaca dönüştürülerek görünüşte rasyonelleşmiştir.”⁷⁸

Tüketim kültürünün hâkim olduğu toplumdaki bireyler; temel ya da oluşturulmuş gereksinimlerinin yanında hayattan beklentilerini, kendini gerçekleştirme, umutlarını ve hayallerini, “tüketerek” elde edecekleri yanılgısındadırlar ve statü kazanma, kıskançlık, gösteriş, yenilik arama gibi sebeplerle rasyonel olmayan tüketim yapmaktadırlar.⁷⁹ Bu da tüketim kültürüne ait, geleneksel dönemden farklı olarak birçok tüketim türünden bahsetmeyi mümkün kılmaktadır. Söz gelimi “duygusal, anlık ve haz yaratan alışverişleri ifade eden *hedonik (hazcı) tüketim*”⁸⁰, “kişinin toplumdaki prestijini artırmak için toplum içinde tüketilen mal veya hizmetleri satın aldığı ve bu mal veya hizmetleri diğer insanları etkilemek ve egosunu tatmin etmek için kullandığı *gösterişçi tüketim*”⁸¹ ve “ürünlerin ve markaların; bireysel kimliğin, sosyal statünün, prestijin, grup aidiyetinin veya ait olmamanın, sosyal kimliğin ve ‘diğerleri’ ile iletişimin bir dili olarak değerlendirilip, bu dil ile bireyin mutluluğunun, başarısının, zenginliğinin ve yoksunluğunun anlatıldığı *sembolik tüketim*”⁸²; tüketim toplumunda sıklıkla görülen tüketim türlerindedir.

⁷² Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 34; Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, 52.

⁷³ Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu* (Konya: Vadi Yayınları, 1998), 61-63; Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 251.

⁷⁴ Bocoock, *Tüketim*, 13.

⁷⁵ Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, 65.

⁷⁶ Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, 53.

⁷⁷ Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, 54.

⁷⁸ Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, 63.

⁷⁹ Cemile Gürbüz, *Tüketim Toplumunda Tüketim Türlerinin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Araştırma* (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 44.

⁸⁰ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 145.

⁸¹ Uğur Güllülü vd., “Kendini Gösterim ve Kişilerarası Etkileşimin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 28/1 (2010), 106,107.

⁸² Şenay Sabah, “Sembolik Tüketim”, *Tüketimin Öteki Yüzü*, ed. Sezen Bozyiğit (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 68.

2.2. Tüketim Toplumu

Baudrillard (ö. 2007) tüketim toplumunu “tüketimin öğrenilmesi ve tüketime toplumsal bir biçimde alıştırma toplumu”⁸³ şeklinde tanımlamıştır. Nuri Bilgin’e (ö. 2015) göre tüketim toplumu “atmaya hazır insanların ve atılmaya hazır eşyaların toplumudur.”⁸⁴ Tüketim toplumunun en ayırt edici vasfı, tüketimin ihtiyaçları tatmin etmek için bir araç olarak değil bizzat kendisinin ihtiyaç ve amaç olarak görülmesidir.⁸⁵

Tüketim toplumu, kapitalizmin hâkim olduğu toplumlarda görülmektedir.⁸⁶ Daha önce geçtiği üzere kapitalizmin ayakta durabilmesi, kitlesel üretime ve karşılığında kitlesel tüketime bağlıdır. Bu sebeple tüketim toplumunda bireyler, çeşitli yollarla tüketime güdülenirler. Sistem, tüketime güdüleme için kitle iletişim araçlarını, reklamları, modayı, alışveriş merkezlerini, kredi kartlarını, tüketici kredilerini, boş zaman olgusunu vs. kullanmaktadır. Örneğin; kitle iletişim araçları ve reklamlar tüketim maddelerini tanıtmak, tüketim maddelerine özendirme, dikkat çekmek ve sembolik anlam yükleyip bu anlamın yaygınlaşmasını sağlamak, ihtiyaçları manipüle ederek sahte ihtiyaçlar yaratmak, arzular ve statü ile tüketim arasında bağ oluşturmak sûretiyle bireyleri tüketime yöneltirler ve özendirirler.⁸⁷ Reklamlar ise bireyleri ikna edebilmek için, duygusal faktörleri yoğun olarak kullanırlar ve bireylerde psikolojik bir gerilim oluştururlar. Bireyler de hem uyarılan arzularını tatmin etmek hem de gerilimden kurtulmak için tüketime yönelirler.⁸⁸ Sistem moda ile de sürekli farklılaşan hayat tarzları yaratır ve tüketicilere neyin, nasıl ve hangi topluluğa dâhil olmak için tüketileceğini öğretir.⁸⁹ Yine sistemin, “tüketim katedralleri” olarak oluşturduğu alışveriş merkezleri sayesinde tüketim toplumundaki bireylerin birçoğu hafta sonu aktivitesi olarak alışveriş merkezlerine gitmeyi ve poşetlerle eve dönmeyi yani “tüketmeyi” bir rutin haline getirmişlerdir.⁹⁰

Tüketici kredileri ve kredi kartları da sistemin tüketimin yaygınlaşması, kolaylaşması ve hızlandırılması için kullandığı araçlardandır. Sistem, kredileri önemli bir bireysel hak hatta temel bir ekonomik özgürlük olarak lanse etmektedir. Öyle ki kredi sisteminin kaldırılmasını istemek, toplumun genelinde özgürlükleri kısıtlamak olarak algılanacaktır. Tüketim toplumlarında “Borç, hür insanın köleliğidir” anlayışı rafa kaldırılmış “Borç, yiğidin kamçısıdır” anlayışı hâkim hale gelmiştir.

⁸³ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri, Yapıları*, çev. Nilgün Tural - Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 95.

⁸⁴ Nuri Bilgin, *Eşya ve İnsan* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1991), 103 akt. Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 39.

⁸⁵ M. Hanifi Aslan, *Hizmet Ekonomisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1998), 14.

⁸⁶ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 41.

⁸⁷ M. Cem Şahin, “Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma”, *Dini Araştırmalar* 11/31 (2008), 183; Bayhan, “Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu”, 226-227; Ateş Bayazıt Hayta, “Postmodern Dönemin Tüketim İmajları: Postmodern Tüketim Kültürü, Tüketim Kalıpları ve Postmodern Tüketici”, *Tüketici Yazıları*, ed. Müberra Babaoğul vd. (Ankara: TÜPADEM, 2014), 4/21; Pınar Güner Koçak, “Gösterişçi Tüketim Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Örneği”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43/2 (2017), 106; Bocoock, *Tüketim*, 13; Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, 65; Çelik - Küçük, “Tüketim Toplununun Çevre Sorunlarına Etkileri”, 9.

⁸⁸ Recai Çınar - İhsan Çubukçu, “Tüketim Toplununun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama-”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/1 (2009), 285.

⁸⁹ Çınar - Çubukçu, “Tüketim Toplununun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama-”, 283.

⁹⁰ Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, 26; Aslan, *Hizmet Ekonomisi*, 14; Çelik - Küçük, “Tüketim Toplununun Çevre Sorunlarına Etkileri”, 10-11.

Bu toplumda “Önce tüket sonra çalış ve öde” mantığıyla hareket eden tüketiciler, geleceklerini sisteme borçlanmış, teslim etmiş ve adeta tüketim kölelerine dönüşmüşlerdir.⁹¹

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında tüketim toplumunun, sistem eliyle oluşturulmuş, bir israf toplumu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu toplum “Bana fırlatıp attığın şeyi söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim” mottosuna sahip, adeta bir “çöp sepeti uygarlığı”dır.⁹² İsrâf, bu toplumda bir ihtiyaca dönüşmüş ve bir hakmış gibi gösterilip, gerekçelendirilmiştir.⁹³ Toplumsal boyuttaki bu israf, dünya kaynaklarının yok olmakla karşı karşıya kalması, çevre kirliliği, küresel ısınma ve iklim değişikliği, kuraklık, vb. gibi çevresel birçok yıkıma sebep olmaktadır.⁹⁴ Bunların yanında ahlâkî olarak da ciddi boyutlarda bir yıkım söz konusudur. “Uygarlık tarihi boyunca bütün toplumlar ve bütün dinler tarafından yıkıcı ve bölücü olarak kabul edilen tamahkârlık, sefahat, şiddet, sınırsız ölçüde kendi zevkine düşkünlük, ahlâkî sınırların bulunmaması gibi özellikler, bu toplumun göz alıcı değerleri”⁹⁵ haline gelmiştir.

Tüketim toplumunda insan, aslında tüketirken madden ve manen tükenmektedir.⁹⁶ İnsanın kendisine ve çevresine yaşattığı bu yıkımlar, geri dönülmez hale gelmeden önce, israfı önlemek adına birtakım tedbirlerin alınması elzemdir.

3. Sefeh ile Mücadele

İsrâf; insanları ve toplumları helake sürükleyen, onlara maddî-manevî yıkımlar yaşatan adeta salgın bir hastalıktır ve insanların, toplumların ölçüyü ve dengeyi kaybedişleridir.⁹⁷ İslâm bu hastalığın hüsrana yol açan yönlerini gözler önüne sermiş ve insanlara ölçülü olma eğitimi vermiştir.⁹⁸ Bu bağlamda, israf; Allah’ın sevgisinden mahrum kalmak, şeytanın arkadaşlarından sayılmak, ateş ehline olmak gibi uhrevî sonuçlarına dikkat çekilerek genel bir şekilde yasaklanmıştır.⁹⁹ Ayrıca hem İslâm Hukuku’ndaki düzenlemeler hem de devlet yöneticilerinin emirleri ve özel düzenlemeleri ile israfın önlenmesi hedeflenmiştir.

İslâm Hukuku’nda istishâb delili gereğince aslında tasarruflarında özgür olmaları gereken¹⁰⁰ fakat israfı ahlâk haline getirmeleri sebebiyle kendilerine ve diğer insanlara zarar veren bireyler için; verdikleri ve verebilecekleri zararları def etmek adına hacr müessesesi yürürlüğe konulmuştur.¹⁰¹

Tarih boyunca Müslüman yöneticiler de israf ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Bu mücadele önceleri daha çok devlet hazinesini korumaya yönelik alınan tedbirlerden oluşmaktadır. Örneğin, Hz.

⁹¹ Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, 34-35; Jean Baudrillard, *Nesnel Sistem*, çev. Oğuz Adanır - Aslı Karamollaoğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 192, 197.

⁹² Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 40.

⁹³ Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, 63.

⁹⁴ Çelik - Küçük, “Tüketim Toplumunun Çevre Sorunlarına Etkileri”, 12-16.

⁹⁵ Bayhan, “Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu”, 245.

⁹⁶ Çelik - Küçük, “Tüketim Toplumunun Çevre Sorunlarına Etkileri”, 16.

⁹⁷ Veli Kayhan, “Kur’an’a Göre İsrâf ve İktisat”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 152-153.

⁹⁸ Kayhan, “Kur’an’a Göre İsrâf ve İktisat”, 152-153.

⁹⁹ el-A’raf (7/31); el-İsrâ (17/27); el-Mu’min (40/43).

¹⁰⁰ Ali Bardakoğlu, “İstishâb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

¹⁰¹ İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfi*, 2/833; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/157; en-Nevevî, *el-Mecmû’*, 13/344; el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 7/169.

Ömer (ö. 23/644) (r.a.), bir idareci tayin ederken, ondan cins ata binmemesi, gösterişli kıyafetler giymemesi, lüks ve aşırı yememesi ve kapısını ihtiyaç sahiplerine kapatmaması hususlarında teminat almıştır.¹⁰² Ayrıca, zaman zaman valilerine beytülmâli dikkatli kullanıp boş yere harcamalarını hususunda uyarı mektupları da yazmıştır.¹⁰³ Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) benzer şekilde görevlilere; kâğıtlara küçük yazan kalemlerle, küçük ve sık şekilde yazmaları ve kırtasiye malzemelerini dikkatli kullanarak israf etmemeleri ve kamu malını şahsi işleri için kullanmamaları hususlarında talimat mektupları yazıp, israfı önlemeyi hedeflemiştir.¹⁰⁴

Batı'daki modern iktisadi anlayışın etkilerinin İslâm topraklarında da görülmeye başlanması ile yöneticilerin israf tedbirleri halkı kapsayacak şekilde genişlemiştir ve bazı hususlarda halkı kısıtlayan kararların alınmasına sebep olmuştur. Örneğin, israf içeren istekler ve ağır düğün adetlerinden dolayı birçok kişinin evlenememeleri ve evlenenlerin de düğün masraflarını karşılayabilmek için ödeyemeyecekleri kadar büyük borçlar altına girmek zorunda kalmaları sebebiyle Osmanlı hükûmeti, 1872'de "İzdivac ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihâtı Hâvi İlännâme" yayımlamış ve İlännâme'nin uygulanmasını temin edebilmek amacıyla da 1909'da "Men'i İsrâf Komisyonu" oluşturmuştur.¹⁰⁵ İlännâme'de damattan mehirden başka bir şey alınamayacağı, sünnet ve evlilik düğünlerinde hediye alınıp verilemeyeceği, düğün yemeklerinin en fazla beş ya da altı çeşit olabileceği, gelin gezdirme, gelin arabası süsleme vb. israf olan adetlerin yapılamayacağı gibi yasakları içeren toplam on madde bulunmaktadır.¹⁰⁶ Yine ilk TBMM'de bu amaçla İlännâme ile aynı minvalde olan sekiz maddelik "Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu" yürürlüğe konulmuştur.¹⁰⁷

Günümüzde de hukukî birtakım düzenlemelerle israfın önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Sözgelimi; kamusal harcamaları disipline etmek ve bütçe açıklarını önlemek için Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı Tasarruf Genelgesi çıkartılmış,¹⁰⁸ tasarruf projeleri hazırlanmıştır.¹⁰⁹ Genelgeler kamudaki demirbaş, büro malzemeleri, konut, hizmet binası, sosyal tesis, telefon, tören vb. masraflarının azaltılması, taşıt edinilmesinin ve kullanılmasının sınırlandırılması, enerji tasarrufu için önlem alınması gibi konuları kapsamaktadır.¹¹⁰ Kamu harcamalarında israfı önlemek için alınan

¹⁰² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1413), I/116; Murat Akarsu, "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 76.

¹⁰³ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Ḥarâc* (yy.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turâs, ts.), 130-131; Celal Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984), 272.

¹⁰⁴ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Ḥaşîmi el-Basrî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Ṭabaḳâti'l-kebir*, çev. Mehmet Dilek - Ali Bakkal (İstanbul: Sıyer Yayınları, ts.), 7/434.

¹⁰⁵ *Düstûr [Tertîb 1]* (İstanbul: Matbaa-i Âmîre, 1289), 1/736; Murathan Keha, "19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrâf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/4 (2017), 1288-1290.

¹⁰⁶ *Düstûr [Tertîb 1]*, 1/736-741; Keha, "19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrâf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler", 1293-1296.

¹⁰⁷ Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu (Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu), *Ceride-i Resmîyye* 8 (28 Mart 1921), Kanun No. 55.

¹⁰⁸ Hüseyin Çakmak, *Türk Kamu Yönetiminde Tasarruf Tedbirleri, Uygulamaları ve Sonuçları* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 41.

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Emin Zararsız vd., *Kamu Kesiminde Kaynakları Etkin Kullanma ve Maliyetleri Düşürme* (Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, 2005).

¹¹⁰ Tasarruf Tedbirleri ile İlgili 2021/14 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (2021/14 GENELGE), *Resmî Gazete* 31527 (30 Haziran 2021) vd.

tedbirler yanında tüketici kredisi ve kredi kartıyla yapılan bireysel harcamalarda bireylerin kontrollü davranması hedeflenerek bazı kararlar alınmıştır.¹¹¹

İsrafla mücadelede caydırıcı kararların alınması şüphesiz çok önemlidir. Ancak bireysel alanın çoğu zaman hukukun yetki alanının dışında kalması, bu kararların etki sahasını sınırlandırmaktadır. Bu noktada, bireylerde tasarruf bilincinin oluşturulmasına, bireylerin farkındalığının ve finansal okuryazarlığın artırılmasına dair eğitim adımları atılmak sûretiyle de israfla mücadele edilmelidir.

İslâm'daki israf yasağı, mülkün asıl sahibinin Allah olduğu ve insanların emanetçi olduğu anlayışı, sorumluluk sahibi ve harcamalarda itidalli olmaya davet ve infak kültürü, verilecek eğitimin önemli yapı taşları olmalı;¹¹² "Müslüman toplumlarda israftan sakınmanın ibadet olduğu bilincini zihinlere yerleştirmek ve bir huy, prensip haline gelmesini sağlamak"¹¹³ bu eğitimlerin ana gayesi olmalıdır.

Çocuklara ve gençlere örgün eğitimle, yetişkinlere ve meslek gruplarına ise yaygın eğitim yollarıyla eğitimler verilmeli, ayrıca eğitici görseller oluşturulup yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuda reklam kampanyalarının ve görsel medyanın etkili olacağı söylenebilir.¹¹⁴

Sonuç ve Öneriler

Sefihlerin hacrine/kısıtlanmalarına sebep olan israf, malı saçıp savurma, zâyi etme gibi davranışlar, önceki toplumlarda hastalık ve kötü ahlâk olarak kabul edilirken, özellikle son yüzyılda toplumun büyük çoğunluğunun davranışları haline gelmiş ve normalleşmiştir. Sonuçta toplumlar, tüketim toplumlarına dönüşmüştür. Toplumsal sefeh olarak da adlandırılması mümkün olan bu durumun mimarının kapitalizm olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü sistemi gereği, insanların düşünmeden, sorgulamadan, durmadan, her şartta ve zamanda tüketmesine muhtaçtır. Sistemin tüketimi arttırmaya yönelik çabaları, dayatmaları ve manipülasyonlarının sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal sefeh, bireysel, toplumsal ve çevresel birçok yıkıma sebep olmuştur, olmaktadır: Noktalı virgüllerin yerine de virgül konarak şöyle ifade edilebilir: Dünya kaynaklarının yok olması, kuraklık, çevre kirliliği, hayal ettikleri müreffeh hayata ulaşmak uğrunda ağır bir borç yükü altına girenlerin intihara kalkışması ya da psikolojik problemler yaşamaları ve bu sebeplerle aile birliğini yitirmeleri ayrıca tamahkârlık, zevke düşkünlük vb. ahlaki düşüklüklerin yaygınlaşması, Allah'ın sevgisinden mahrum olunması gibi...

Yıkımları göz önünde bulundurulduğunda toplumsal sefeh ile mücadele etmek, hem bireyler hem de devletler için bir zorunluluktur. Mücadeleye öncelikle ihtiyaçlar konusunda farkındalık

¹¹¹ Ayrıntılar için bkz. Tüketici Kredilerine İlişkin Vade Sınırları ile Kredi Kartı Taksit Sınırlarının Değiştirilmesi Hk. Kurul Kararı (BDDK Kurul Kararı), Türkiye: BDDK, 21 Aralık 2021, 28; Kredi Vade ve Kredi Kartı Taksit Sınırları ile Kredi Değer Oranı Değişikliği Hk. Kurul Kararı (BDDK Kurul Kararı), Türkiye: BDDK, 01 Temmuz 2021; Banka Kartları ve Kredi Kartları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik (BKHKHY), *Resmî Gazete* 28789 (08 Ekim 2013).

¹¹² İsmail Köksal, "İslam Hukuku Açısından İsrâf Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2003), 205-207; Saffet Sancaklı, "Hadisler Çerçevesinde İsrâf Olgusunun Analizi", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2013), 79-81.

¹¹³ Hikmet Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2001), 45.

¹¹⁴ Sancaklı, "Hadisler Çerçevesinde İsrâf Olgusunun Analizi", 22; *Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018), XXİ, 54.

kazanmak/kazandırmak ile başlanmalıdır. Neyin gerçek ihtiyaç olduğu ve hangi davranışların israf olarak nitelendiği irdelenmeli, ihtiyaç-arzu ayrımı yapılmalı ve sistemin ihtiyaçları manipüle ettiğinin bilincinde olarak hareket edilmelidir. Yöneticiler, ihtiyaç ve israf temalı eğitimler verilmesi ve kitle iletişim araçlarının farkındalık arttırmak için kullanılması yönünde adımlar atabilir. Bunların yanında hukukî bir yaptırım olarak, markaların reklamlar vs. ile tüketicileri manipüle etmelerine engel olacak yasalar çıkarılabilir, kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve israf edilmemesi için mevcut düzenlemeler geliştirilerek etkin bir şekilde uygulanabilir.

Son olarak, İslâm Hukuku'nda bireysel savurganlıklar için işletilen hacr müessesesi; "İzdivac ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihâtü Hâvi İlanâme", "Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu" gibi düzenlemeler de göz önünde bulundurularak toplumsal sefeh ile mücadele için de işletilebilir. Ancak bu konu hukukun yetki alanını aşmaması, özel alanlara müdahale edilmemesi, bireylerin hak gasbına ve haksızlığa uğramamaları için üzerinde daha çok durulmaya ve dakik incelemelere muhtaçtır.

Kaynakça

- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn b. Ahmed b. Muhammed. Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî. 4 Cilt. yy.: Daru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Akarsu, Murat. "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler". İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi 4 (2018), 63-93.
- Akdemir, Hikmet. "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (2001), 31-61.
- Akgündüz, Ahmed. Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereçleriyle Birlikte). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.
- Alâüddîn el-Haskefî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîrü'l-ebşâr ve câmi'ü'l-bihâr. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2002.
- Apaydın, H. Yunus. "Hacir". TDV İslâm Ansiklopedisi. 14/513-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Apaydın, H. Yunus. İslam Hukuk Usûlü. Kayseri: Kimlik Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Aslan, M. Hanifi. Hizmet Ekonomisi. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.
- Atiker, Erhan. Modernizm ve Kitle Toplum. Konya: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Aydın, Mehmet vd. İbadet ve Müessese Olarak Zekât. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1984.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. el-'Înâye şerhu'l-Hidâye. 10 Cilt. yy.: Daru'l-fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "İstishâb". TDV İslâm Ansiklopedisi. 23/376-381. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Baudrillard, Jean. Nesnel Sistem. çev. Oğuz Adanır - Aslı Karamollaoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2011.
- Baudrillard, Jean. Tüketim Toplumu: Söylenceleri, Yapıları. çev. Nilgün Tatal - Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 13. Basım, 2020.

- Bayazıt Hayta, Ateş. "Postmodern Dönemin Tüketim İmajları: Postmodern Tüketim Kültürü, Tüketim Kalıpları ve Postmodern Tüketici". Tüketici Yazıları. ed. Müberra Babaoğul vd. Ankara: TÜPADEM, 2014.
- Bayhan, Vehbi. "Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu : 'Tüketiyorum Öyleyse Varım'". Istanbul Journal of Sociological Studies 43 (26 Aralık 2011), 221-248.
- Bilgin, Nuri. Eşya ve İnsan. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1991.
- Bocock, Robert. Tüketim. çev. İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitapevi, 1. Basım, 1997.
- Buhârî, bû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. el-Câmi'u's-şâhîh. Beyrut: Daru tavki'n-necat, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'. 6 Cilt. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.
- Cezârî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz. el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2. Basım, 2003.
- Çakmak, Hüseyin. Türk Kamu Yönetiminde Tasarruf Tedbirleri, Uygulamaları ve Sonuçları. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Çayıroğlu, Yüksel. "İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 24 (2014), 149-183.
- Çelik, Abdullah - Küçük, Ayşe. "Tüketim Toplumunun Çevre Sorunlarına Etkileri". Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi 4/5 (2020), 1-22.
- Çınar, Recai - Çubukçu, İhsan. "Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları - Karşılaştırmalı Bir Uygulama-". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1 (2009), 277-300.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde. Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur. 2 Cilt. yy.: Daru ihyai't-turâsi'l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr. 4 Cilt. yy.: Daru'l-fikr, ts.
- Sa'di, Abdurrahman b. Nasır b. Abdillâh. Tefsîru'l-Kerîmî'r-Rahman fi tefsîri kelâmî'l-Mennân. yy.: Müessesetu'r-risale, 1. Basım, 2000.
- Döndüren, Hamdi. Delilleriyle İslam İlmihali. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. Kitâbü'l-Harâc. yy.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turâs, ts.
- Featherstone, Mike. Potmodernizm Ve Tüketim Kültürü. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Ğamrâvî, Muhammed el-Zuhrî. es-Sirâcu'l-vehhâc. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 7. Basım, 2012.
- Gencer, Bedri. "Aşkınıktan Yüceliğe Tüketim". Tüketim ve Değerler. ed. Recep Şentürk. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010.
- Güllülü, Uğur vd. "Kendini Gösterim ve Kişilerarası Etkileşimin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 28/1 (2010), 105-139.
- Güneç, Halil. Günümüz Meselelerine Fetvalar. 4 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.

- Gürbüz, Cemile. Tüketim Toplumunda Tüketim Türlerinin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Araştırma. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Heyet. el-Fetâva'l-Hindiyye. 6 Cilt. yy.: Daru'l-fikr, 2. Basım, ts.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. Kitâbü'l-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Riyad'il-hadîse, 2. Basım, 1980.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-fikr, 2. Basım, 1992.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. Maķâşidü's-şerî'ati'l-İslâmiyye. 3 Cilt. Katar: Vizâretü'l-evķâf ve şuûni'l-İslamiyye, 2003.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. el-Muķarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1. Basım, 1422.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. Mu'cemü meķâyîsi'l-luĝa. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Dımeşk: Daru'l-fikr, 1. Basım, 1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî. Tefsîrül-'Qur'âni'l-'azîm. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî. el-Kâfî fî fıkhi'l-İmâmi'l-mübeccel Aĝmed b. Ğanbel. 4 Cilt. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1. Basım, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî. el-'Umde fî'l-fıkhi'l-Ğanbelî. yy.: Mektebetü'l-'asriyye, 2004.
- İbn Kudâme Ebû'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. eş-Şerĝu'l-kebîr' ma'a'l-Muķni ve'l-insâf. 30 Cilt. Kâhire: Cumhuriyyetu Mısri'l-Arabiyye, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. 'Uyûnü'l-aĝbâr. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1413.
- İbn Kutluboĝa, Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboĝa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâîlî el-Mısri. Ğulâşatü'l-efkâr şerĝu Muĝtaşari'l-menâr. ed. Hâfız Senâullah ez-Zâhidî. yy.: Daru İbn Hazım, 1. Basım, 2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. es-Sünen. 5 Cilt. yy.: Daru'r-risaleti'l-ilmiiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. Lisânü'l-'Arab. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 3. Basım, 1413.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri. el-Baĝrû'r-râ'ik şerĝu Kenzü'd-deķâ'ik. 8 Cilt. yy.: Daru'l-kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Ğaşimi el-Basri. Kitâbü't-Ṭabaķâti'l-kebîr. çev. Mehmet Dilek - Ali Bakkal. 10 Cilt. İstanbul: Sıyer Yayınları, ts.
- Kâdîhan, Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. Fetâvâ Kâdîĝân. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1. Basım, 2009.
- Kallek, Cengiz. "İnsanın Metalaştırılmasına, Metaı Kişileştiren Hz. Peygamber'den Reddiye". Tüketim ve Deĝerler. ed. Recep Şentürk. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010.

- Karaaslan, Halil İbrahim. Kur'an'ı Kerim'de İsrâf Kavramı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî. ez-Zahîre. 14 Cilt. Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslamiyye, 1. Basım, 1994.
- Karaman, Hayrettin. Fıkıh Usûlü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 11. Basım, 2013.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. Bedâ'î'u's-şanâ'î' fi tertîbi's-şerâ'î. 7 Cilt. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2. Basım, 1986.
- Kayhan, Veli. "Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisat". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 6/2 (2006), 149-195.
- Keha, Murathan. "19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrâf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21/4 (2017), 1283-1296.
- Koçak, Pınar Güner. "Gösterişçi Tüketim Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Örneği". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 43/2 (2017), 79-112.
- Köksal, İsmail. "İslam Hukuku Açısından İsrâf Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme". Marife Dini Araştırmalar Dergisi 3/1 (2003), 201-210.
- Köse, Saffet. "Rüşd". TDV İslâm Ansiklopedisi. 35/298-300. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Ḳur'ân. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-kutubi'l-Mısrîyye, 2. Basım, 1964.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. Nûrû'l-envâr fi şerḥi'l-Menâr. 2 Cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 1. Basım, 2017.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşki. el-Lübâb fi şerḥi'l-Kitâb. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmurz b. Ali. Dürerü'l-ḥukkâm fi şerḥi Ğureri'l-aḥkâm. 2 Cilt. yy.: Daru İhyai't-turâsi'l-'Arabî, ts.
- Mustafa, İbrahim vd. el-Mu'cemül-vasîf. yy.: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. el-Mecmû' şerḥu'l-Mühezzeb. 20 Cilt. yy.: Daru'l-fıkr, ts.
- Odabaşı, Yavuz. Tüketim Kültürü. İstanbul: Agora Kitaplığı, 6. Basım, 2019.
- Pezdevî, Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. Kenzü'l-vuşûl ilâ ma'rifeti'l-uşûl. Medine: Daru's-Sirâc, 2. Basım, 2016.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. Mefâtîḥu'l-ğayb (et-Tefsîrül-kebîr). 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.
- Ritzer, George. Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek. çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2000.
- Sabah, Şenay. "Sembolik Tüketim". Tüketime Öteki Yüzü. ed. Sezen Bozyiğit. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. el-Müdevvene. 4 Cilt. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1994.
- Sancaklı, Saffet. "Hadisler Çerçevesinde İsrâf Olgusunun Analizi". İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/1 (2013), 45-86.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. el-Mebsût. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l-ma'rife, 1993.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. el-Eşbah ve'n Nezâir. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1990.
- Şâban, Zekiyüddin. İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh). çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2010.
- Şahin, M. Cem. "Postmodern Dönemde Tükerim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma". Dini Araştırmalar 11/31 (2008), 173-194.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. el-Muvâfaqât. 7 Cilt. yy.: Daru İbn Affân, 1. Basım, 1997.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. et-Tenbîh fi furû'î'l-fıkhî's-Şâfi'î. yy.: 'Âlemu'l-kutub, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc. 6 Cilt. yy.: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1994.
- Tabakoğlu, Ahmet. İslâm İktisadına Giriş. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2008.
- T.C. Ticaret Bakanlığı vd. Türkiye İsrâf Raporu. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. Şerhu't-Telvîh ala't-tavzîh li-metni't-tenkîh fi usûli'l-fıkh. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu's-sabîh, ts.
- Torlak, Ömer. Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı. 2018 Sayılarla İsrâf Raporu. Ankara: Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı, 2020.
- Yanıklar, Cengiz. Tüketimin Sosyolojisi. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2006.
- Yavuz, Şahinde. "Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü" 36 (2013), 219-240.
- Yeniçeri, Celal. İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Yeniçeri, Celal. İslam'da Devlet Bütçesi. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984.
- Zararsız, M. Emin vd. Kamu Kesiminde Kaynakları Etkin Kullanma ve Maliyetleri Düşürme. Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, 2005. http://www.omerdincer.com/document/2005_etkin_kullanma.pdf
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs. 40 Cilt. yy.: Daru'l-hidâye, ts.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî. el-Menşûr fi'l-ķavâ'id. 3 Cilt. yy.: Vizâretu'l-evkâf el-Kuveytiyye, 2. Basım, 1985.
- Zeydân, Abdülkerim. el-Vecîz fi usûli'l-fıkh. Dimeşk: Müessesetu'r Risale, 1. Basım, 2015.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu. 10 Cilt. Dimeşk: Daru'l-fıkr, 4. Basım, ts.
- BKKKHYY, Banka Kartları ve Kredi Kartları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik. Resmî Gazete 28789 (08 Ekim 2013).
- Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu, Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu (Kanun No. 55). Cerîde-i Resmîyye 8 (28 Mart 1921).
- Düstûr [Tertîb 1]. İstanbul: Matbaa-i Âmîre, 1289.

BDDK Kurul Kararı, Kredi Vade ve Kredi Kartı Taksit Sınırları ile Kredi Değer Oranı Değişikliği Hk. Kurul Kararı. Türkiye: BDDK, 01 Temmuz 2021.

2021/14 GENELGE, Tasarruf Tedbirleri ile İlgili 2021/14 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi. Resmî Gazete 31527 (30 Haziran 2021).

BDDK Kurul Kararı, Tüketici Kredilerine İlişkin Vade Sınırları ile Kredi Kartı Taksit Sınırlarının Değiştirilmesi Hk. Kurul Kararı. Türkiye: BDDK, 21 Aralık 2021.

Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018.

“Türk Medeni Kanunu”. Erişim 11 Nisan 2021.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>.